

КРЪСТЪО КУЮМДЖИЕВ
КРЪСТЪО КУЮМДЖИЕВ ЗА
„ПОРУЧИК БЕНЦ“

chitanka.info

Ако ние подходим към „Поручик Бенц“ с една готова представа, изработена от предшествуващото развитие на българската проза, няма да забележим новаторския характер на това произведение, което чертае нови хоризонти пред нашата белетристика. То ще ни се стори интересен, екстравагантен опит на перото, който стои настрана от главното течение на нашата литература, чужд на обществените потребности. Няма да забележим, че този роман разширява терена, границите на нашето повествователно изкуство, че с него се навлиза в една нова област, в една нова духовна проблематика, в която имаме много малък художествен опит. Няма да забележим, че по време на създаването му Димитър Димов е издържал на напрежението и дръзвайки да навлезе в една необичайна тематика, в същото време е успял да усвои съответната поетика, стилистика, белетристичен маниер и да изведе своя замисъл на високо художествено ниво.

Разбира се, читателят, който не е въоръжен предварително с теории за развитието на нашата литература, на когото не тежи познанието за нейната история, непосредствено е увлечен от белетристичното майсторство на неизвестния автор, от тънкия психологически рисунък, от умението му да композира, да изгражда сюжет, чието стремително действие държи в напрежение. Дори критиката, макар и психически неподготвена за среща с такова необичайно произведение, веднага схваща, че има работа с един блестящ талант. Защото, колкото и предвзето да съдим, не можем да не забележим високата култура на мислене у младия автор, не може да не ни увлече драматизмът на действието, душевният драматизъм на героите, логиката на характерите и психологическата убедителност на поведението на всеки герой. Един роман, където се изобразяват толкова сложни взаимоотношения, такива заплетени психологически ситуации, такива сложно, дори трагично устроени хора и в същото време такава здрава композиция, която не се пропуква никъде, такава архитектура и хармоничност на цялата художествена постройка! Това са все качества, които не се срещат толкова често, за да не направят впечатление. Просто да не повярваш, че това е дело на дебютант, и то във време, когато не можем да се похвалим, че българският роман има кой знае колко богати и разнообразни прояви, кой знае колко древни традиции.

И упреците на критиката към „Поручик Бенц“ по-късно ще се повторят към „Осъдени души“ и към „Тютюн“ — не се отразява „животът на народа“, а на индивида и неговият вътрешен мир, липсват социалните взаимоотношения, не е изобразен битът и всекидневието на обикновения човек и т.н. А точно „обикновени“ хора не иска да изобразява Димитър Димов, а „необикновени“.

Добре, да застанем на тая гледна точка (макар че тя е нерезонна, защото за едно художествено произведение трябва да съдим по това, което се съдържа в него, а не по това, което бихме желали да се съдържа) и да видим дали „Поручик Бенц“ е една камерна психологическа драма извън времето и пространството. Сложните и драматични човешки взаимоотношения тук се развиват не просто на фона, но и до голяма степен произтичат и са органично вплетени, вътъкани в една общочовешка трагедия — това е Първата световна война. Това е трагедия не само за българския народ, но и за много народи. И всички герои на романа я приемат като проклятие за човека, като чужда, враждебна, зловеща сила, надвиснала над всеки, над всички — врази и братя. Запокитени от тая зла сила в непознати краища, далеч от родина и близки, те всички живеят с чувство за безизходност и обреченост. Още от първите страници Димитър Димов успява да ни внуши това тревожно и мъчително усещане за всеобщо страдание, душевна разруха, песимизъм, обща умора и безнадеждност. Цялото действие се развива в атмосферата на апатия, психическа изчерпаност и депресия. Четиригодишната безсмислена война е изсушила всички души, изцедила е от тях всеки ентусиазъм и надежда, всички жизнени сокове. Бодрите някога немски офицери са се превърнали в сенки, в автомати, които извършват някакви действия, без да виждат в тях никакъв смисъл. Сякаш всички живеят в очакване на края, който не може да бъде нещо друго освен катастрофа и гибел. И като кулминация на това предчувствие за разруха и гибел идва войнишкият бунт, описан така майсторски от младия писател. В съзнанието на Бенц това е началото на края, очакваната катастрофа, анархията, която настъпва с бързи крачки и ще хвърли всичко в бездната на хаоса.

И нека тия критици, които смятат, че Димитър Димов напразно се рови в душите на похабени и опустошени от войната човешки същества, се замислят дали войната носи само физически страдания и

смърт, а не нанася и страшни опустошения в човешките души. Би било неестествено обратното — в тая болезнена атмосфера да съществуват бодри, здрави и честити хора. В това отношение романът „Поручик Бенц“ се родее с такива произведения на европейската литература като „Огънят“, „На Западния фронт нищо ново“ и др.

Мисля, че Емилиян Станев не би написал „Крадецът на праскови“, ако не съществуваше „Поручик Бенц“. И в двете произведения действието се развива в края на Първата световна война. И в двете централен герой е чужденец. И в двете се описва една любов, която се ражда в болезнената атмосфера на войната, на враждата, злобата и отчаянието. Когато светът се разпада, когато разбеснелите се свирепи вихри на световната буря заплашват да опустошат земята, тая любов е като тих светъл остров на обичта, добротата и хармонията, обграден от мъглите и ледовете на черния световен океан. Наистина тая любов завършва трагично поради коварството и предателството на самката, която не може да устои на собствените си диви страсти, на неизвестните стихии, които я владеят. Но за младия човек това не е само страст, но и красива любов, мечта и надежда за щастие и душевна благодат.

Ако за Бенц това беше само екстравагантно приключение, едно задоволяване на жадната войнишка плът, ние не бихме намерили тук нищо, достойно за удивление. Но когато виждаме как дори на края на пропастта, в долината на страданието, сред опустошението и разрухата, пред гибелта в човешката душа не умира стремежът към красотата, как тя е способна на любов и саможертва, ние се изпълваме с уважение към това същество, наречено човек, и се удивляваме на неговата непобедима сила да защитава любовта и красотата, която уродливостта, грозотата, ужасите на войната не могат да докоснат. А това значи, че и в самото дъно на ада няма кой да отнеме любовта на човека, след като могат да му отнемат всичко. И дори да приемем, че намерението на младия автор е било да покаже как стихията на страстите властвува над нас и нашият разум никога не може да разплете нишката на нейното тъмно и непонятно законодателство, т.е. ако е искал да докаже ирационалната природа на човешката душа, то в последна сметка в романа се налага нравственото начало. Каквито и идеи да има в главата си, несъмненият художник в крайна сметка се оказва рицар на хуманната идея. Неговото духовно устройство не му

позволява да ѝ измени. Правдивото изображение на човека в неговата пълнота на изяви, на човешкия живот, дори когато се изваждат на показ неговото уродство, неговото падение, неговият позор, ни дава възможност да го видим от всички страни, осветлява с обилна светлина цялата сложност на неговата двойствена природа. И нека оня, който не крие собственото си омерзение от човека и човечеството и в същото време претендира да е безпристрастен и обективен наблюдател, се замисли по-дълго върху човешкото изкуство. Той ще се убеди, че по една желязна закономерност във всяко истинско произведение на изкуството последен има думата законодателствуващият морален закон и меродавна е неговата оценка, независимо от това дали художникът го осъзнава или романът е писан в тревожните години преди Втората световна война и излиза точно в годината, когато тя започва. Аз не знам дали Димитър Димов е гледал забележителния филм на Жан Рьоноар „Великата илюзия“, който е прожектиран в България през 1938 г. В „Поручик Бенц“ има ситуации, аналогични на тия от филма. Но все едно, и двамата творци могат да достигнат до една и съща идея, която в момента владее всички улове, когато цялото човечество тръпне в очакване на новата световна трагедия. И макар че в самото заглавие на филма се съдържа един скептично-ироничен привкус, т.е. как можем да се надяваме, че един ден вече няма да има война, когато „вечен мир“ царува само в гробищата, че народите ще престанат да се изстребват един друг и братски и доверчиво ще си подадат ръка, че човечността ще възтържествува над враждата и злобата, то филмът е просмукан от великите идеали на хуманизма. Същото е и в „Поручик Бенц“. Спомнете си последните страници на романа, когато започва трагичната развръзка. Капитан Лафарж от френските окупационни войски в България заварва немски офицер в апартамента на Елена Петрашева. След дълги колебания той се решава да заговори с него, защото вижда пред себе си не враг, а един сломен човек. Когато разбира неговата трагедия, той решава да помогне на Бенц да спаси офицерската си чест. Те, двамата офицери от две воюващи армии, представители на два враждуващи народа, преодоляват бариерата на националния егоизъм, предразсъдъци и фанатизъм и в тоя момент човечността тържествено празнува своята победа над низките тъмни инстинкти, над враждата и разединението между хората. Както казва

Любен Георгиев („Стихията на анализатора“, сп. „Литературна мисъл“, 1978 г., кн. 2), Димитър Димов иска да ни внуши, че щом Лафарж и Бенц накрая си стискат ръцете, така могат да си стиснат ръцете всички французи и всички германци.

Капитан Лафарж е потресен от случилото се. Късно вечерта той отива при своя началник, за да разбере причината за нещастieto. Научава, че поручик Бенц е предаден от Елена Петрашева. Неговият възвишен порив е осуетен. Законите на живота и войната се оказват по-силни от човечността и човешкото благородство. Романът завършва така: „Той мислеше за Елена, която изпълваше сърцето му с отвращение и печал.“ А сега искам да ви припомня една незабравима сцена от „Великата илюзия“. Френският пленник граф Дьо Боалдьо симулира бягство, за да помогне на своите другари да избягат. Комендантът на крепостта, немският аристократ фон Рауфенщайн, който искрено е обикнал френския офицер, в изпълнение на воинския си дълг стреля по него и го ранява смъртно. След като се прощава с него в последния му час, той отива в стаята си и с ножици отрязва единственото цвете в крепостта, което отглеждаше в саксия. Едва ли можеше да се намери по-изразителен и по-патетичен жест на неговата покруса. Да няма красота, да няма нежност, да няма обич, щом човекът е толкова безпомощен, колкото това крехко цвете!

И в „Поручик Бенц“, и във филма трагедийният патос има един и същ корен, макар че в романа е включен един допълнителен мотив. От една страна, това е прозрение на крехката безпомощност на човека пред страшните стихии, които властвуват над него, а от друга — възхвала на човешкото благородство, на неговите велики душевни пориви, на неговото величие.

Ако Димитър Димов сам казва, че бил „политически индиферентен“, това не бива да се взема в буквалния смисъл на думата. Неговият проникателен ум отрано е разбрал как властно политиката се налага не само в живота на народите, но и на отделния човек. Цялото му творчество го доказва. И ние виждаме, че „Поручик Бенц“ е един размисъл за съдбата на нашия народ, за мира и войната, за съдбата на народите и човечеството във време, когато черни буреносни облаци са надвиснали над Европа. Със своя роман Димитър Димов присъединява своя глас към гласовете на всички ония честни и благородни умове на човечеството, които предупреждаваха тогава

каква опасност грози народите. Затова в никой случай не можем да наречем „Поручик Бенц“ херметичен, абстрактно-психологически роман. Щом капитан Лафарж и поручик Бенц могат въпреки законите, въпреки невероятно опасните обстоятелства с рицарско благородство да се разберат един друг, то значи, че всички честни сърца на земята могат да се обединят срещу силите на мрака; то значи, че ресурсите на човешкия дух са бездънни и човешкото великодушие, доброта и душевна щедрост могат да устоят срещу разрушителната стихия на злото.

И в това се състои дълбоко хуманният смисъл на първия роман на Димитър Димов.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.